

FILLÉREK ÉS MILLIÁRDOK

Előjáróban hadd idézzem egy a szerkesztőséghez intézett levél első sorait: „Őszintén mondván nem gondoltam, hogy fejtegetéseimre még választ is kapok... valahogy már feltételes reflexünkké vált az, hogy amit elmondunk, legtöbbször magunknak mondjuk el.”

Amikor „Gyermekeink és a mozi” címmel beszámoltam (a *Filmvilág* 1969. október 15-i számában) arról a szentesi konferenciáról, amelyen pedagógusok és filmszakemberek vitatkoztak a film szükséges — vagy lehetséges — szerepéről az általános iskolai oktató-nevelő munkában, s cikkemben különösen aláhúztam az *iskolai kollektív filmkészítés* véleményem szerint alapvető jelentőségét, én is némi szkepszissel emlékeztem az Arany János-i sorokra: „beszélhetsz jó vitéz, senki sem hallgat rád”. Épp ezért nagy öröm volt számomra, hogy röviddel a cikk megjelenése után két levelet is kapott a szerkesztőség, *Nagy Béla*, a 37. sz. miskolci általános iskola igazgatója írta meg e tárgyban szerzett értékes tapasztalatait, hozzájuk fűzve bővebb kifejtésre érdemes elgondolásait.

Nagy Béla plasztikus képet rajzol egy általános iskolai filmszakkör tevékenységéről, a gyakorlati munka során fölmerülő — részben anyagi-technikai, részben esztétikai-pedagógiai természetű — sokrétű problematikáról, s egész sor figyelemre méltó kérdést—javaslatot—következtetést is tartalmaznak levelei; a hiteles megfigyelések gazdagságával éppúgy meglep, mint mértéktartó elméleti általánosításai kulturáltságával. De nem utolsósorban a pusztán információval is, mely szerint — mint írja — „városunk sok iskolájában potenciális lehetősége van a műhelymunka beindításának”, s e lehetőség már több iskolában valósággá vált. Bevallom, leginkább talán ez a „többlet” lepett meg, a pusztán tény. Pontosabban: hogy *tény*, amiről én cikkemben úgyszólván álmodoztam.

Érdekesnek — és általános érvényűnek — tartom, amit Nagy Béla az iskolai filmszakköri munka gya-

korlati-pedagógiai *indítékairól* ír: Én már több éve filmszakkör keretében próbálom a tanulókat a filmezés alapfogalmainra megtanítani... (ugyanis) az iskolai filmmellátás csak a diafilmek gyártására rendezkedett be... A fiatalok (azonban) szinte a filmen nőnek fel. A tanítási órákon — már amelyiket korszerűnek tartanak — árván búslakodik egy diavetítő magános állóképeivel... Nagy összegeket fektetnek be, tudjuk, az oktatófilmgyártásba. Veszek egy témát... Alföld. Harminchárom tanítási hét van. Maximális kölcsönzési lehetőség: minden héten egyszer. A tanmenetbe csak egy iskola tudja időpontba behelyezni, a másik harminckettő már különböző eltolódásokkal oldhatja csak meg... Iskolámban tervezem — persze évek óta — egy iskolai filmtár megvalósítását. Jelentős filmanyag áll már rendelkezésre, problémánk idáig a hangosítás volt... vezetőink megértették és szívükön viselik próbálkozásainkat... rövidesen sikerül 8 mm-es hangosfilmek készítésére berendezkednünk.” Mindez, ha jól értem, azt jelenti: *korszerűnek vélt szemléltető oktatásunk tulajdonképpen elavult*, s főképp azért, mert nem veszi figyelembe a film — az audiovizuális kommunikáció — egyre agresszívabb jelenlétét, szinte drasztikusnak mondható pszichés hatását gyermekeinkre.

Nagy Béla — válaszomra írt második levelében — utal *dr. Lénárd Ferenc* (az MTA Pedagógiai és Pszichológiai Osztályának vezetője) iskolalaboratóriumának külföldön is figyelmet keltő kísérleteire, s érdekesnek tartom, hogy elsőrendű vitatémájuk — mint írja — „a szemléltetés kérdése. Ő maga (dr. Lénárd) a szemléltetést elveti, de nem azért, mert feleslegesnek tartja, pusztán azért, mert... jelen pillanatban pl. Solon arcképének bemutatása nem segíti elő a görög történelem megismerését. Egy dinamikusabb szemléltetési módra lenne szükség, de ezt még nem csinálja senki.” Vagyis pedagógiai kutatómunkánk legkorszerűbb kísérletei igazolják a hipotézist, mely szerint a film részvétele

az iskolai munkában parancsoló szükségesség.

De hogyan lehet ebbe belevágni, hogyan láthat neki egy ilyen gyanakodva szemlélt újításnak a korszerű iskolai munkára törekvő pedagógus? Milyen akadályokkal kell megküzdenie? Ismét Nagy Bélának adom át a szót: „Mivel anyagi kiadások... az embert kötelezik, lehet-e kezdő amatőr alapon ezeket megoldani? Erre kérnénk választ a szakemberektől... az illetékesek csak az eredmények fogják meggyőzni.” Ismerős ez a szorongás: a kísérleteket csak a siker igazolhatja. Ezzel a szorongással nem lehet kísérletezni; ha valaminek *feltétlenül* sikert kell aratnia, az minden lehet, csak nem kísérlet. Hiszen maga a szó éppen azt jelenti, hogy valami újat akarnak kipróbálni, tehát *nem* biztos a siker. A kísérlethez személyes vagy kollektív bátorságra van szükség; az illetékesektől tartó görcsös félelem légkörében ilyesmi nem lehetséges.

Ami a hazai pedagógus számára adott feltételeket illeti — a levelek írója szerint is — az általános iskolások közös tulajdonsága, „hogy rajonganak a filmekért. Itt a korlátozott lehetőségeknek megfelelően csak olyan filmeket vetíthetünk az iskolában, amelyek közvetlenül az oktatást szolgálják, vagy saját készítésű alkotásainkat, melyek legtöbbször közvetlenül velük foglalkoztak. Az élményhatás — pl. egy nyári tábor életének felelevenítése — szinte megbabonázta őket s amikor teheték, megnézték.” Továbbá: „a technikai, eszközbeli hiányok megszüntetése egyszerűbb. Ügyeskedéssel, meggyőzéssel... tábort lehet kialakítani. Nagyobb problémát jelent a pedagógiai vonatkozású kérdések megoldása.”

Nos, melyek ezek a kérdések? „Igazi áttekintést — írja Nagy Béla — csak egy meghatározott filmanyag ismeretében tudnánk megvalósítani.” Hasonlatul a közkönyvtárak és könyvesboltok példájára hivatkozik, melyek mintegy az irodalmi nevelés bázisául szolgálnak. Ezek az intézmények (hatásukat csak fokozza a „művészeink által tolmácsolt lemezanyag”) lehetővé teszik — pedagógiai szaknyelven szólva — „a spontán és irányított bevésést”,

én úgy fogalmaznám: az irodalmi műveltség folytatolagos jelenlétét a társadalmi tudatban. Am „a film jelenlegi helyzetéből adódóan egyszer megnézzük a filmet... de a másodlagos bevésés elmarad... a mai rohanó korban hol van erre idő? Pedagógiai-módszertani szempontból ez az első komoly probléma. A másik, hogy ennek a korosztálynak kevés filmanyag áll rendelkezésére, s a film megmagyarázhatatlan okokból csak a vetítés időpontjában élő, és utána elfelejtkezünk róla. Ezt a problémát kellene megoldani... de jelen pillanatban nincs rá lehetőség... a már annyiszor emlegetett műhelymunka marad hátra, itt mi határozzuk meg, hogy mivel foglalkozunk és gyerekeink itt szeretik meg az alkotás örömét.”

Mindez elméleti és gyakorlati problémák egész sorát veti fel. Mindenekelőtt: mi az oka, hogy a filmet „elfelejtjük”, s valóban elfelejtjük-e? Az olvasottakhoz képest — ma még — igen. Nemcsak mert a könyvet többször is elolvashatjuk; elméletileg a filmet is meg lehet nézni többször. Nem hinném, hogy csak a „rohanó idő” miatt lehet az irodalmi anyagot könnyebben „bevésni”. A besulykolt feltételes reflex következménye, hogy a többször megnézett film is „álomszerű” marad az írott szavak „egzakt” jelrendszéréhez képest. Ezt igazolja az a megfigyelés is, hogy a táborozásról készült bármilyen primitív amatőr-film mintegy megbabonázza készítőit, szemben az ugyanerről a tárgyról készített irodalmi dolgozatokkal. Miről van itt szó? A gyakorlati pedagógus esztétikailag is találó megfogalmazásával: a film „megbabonáz” és „utána elfelejtkezünk róla”; vagyis mindennapi benyomásainkat avatja mitológiává. Varázsával ezért nem konkurrálhatnak a kommunikáció hagyományos eszközei. (Bizonyára ezért lehetnek hatással ma még kocsnyás filmkifejezési módok évezredek formakultúrájú művészetekre is.) A film közismerten a modern technika szülötte, ám jelrendszere minden bizonnyal ősbibb a fogalmakénál. Még néhány generáció kérdése — és a memória feltételes reflexe viszonylag könnyen átalakul.

Minden tettünk jel, s jelrendszeink arra szolgálnak, hogy egyre

pontosabban megértük egymást. Vagyis: a film egyrészt a nyelvi absztrakciónál ősbibb jelrendszerre utal, másrészt a „megszokotthoz” képest túlságosan is pontos információkkal szolgál. Megértése, „megtanulhatósága” ezért oly fontos pedagógiai probléma: a felnövő új generációk már nem lehetnek csupán passzív élvezői, érteniök is kell az emberi kommunikációnak ezt a forradalmian új eszközét.

Nagy Béla filmtárat igényel. Mint híriük, technikailag megoldott problémáról van szó: egy kicsiny készülék segítségével bármely film otthon, a tv-képernyőn levetíthető. E találmány szériagyártása lehetővé tenné, hogy a filmek is úgy kerüljenek forgalomba, mint a könyvek: vásárlás és kölcsönzés útján. Persze tudjuk: nem minden létezik, ami „ki van találva”. A *video-kazetta* ugyanis nemcsak a filmipart, hanem a filmművészetet is új, ma még alig sejtethető irányba terelné. Azt jelentené ez, hogy mindaddig várni kell azzal a filmtárral is, amit Nagy Béla jogilag igényel az iskolák számára? Semmi esetre sem. Hiszen — legjobb tudomásom szerint — ma már nálunk is lehet keskenyfilmeket kölcsönözni (könyvtári könyvek módjára) különböző intézményektől, a filmművészet remekeit éppúgy, mint az ismeretterjesztő filmek sorát. Mindez azonban a problémának csak egyik oldala.

A másik — a fontosabb — a műhelymunka. Nagy Béla szavaival: „az alkotás öröme”. Sokan azzal támadják a műhelyszerű iskolai filmoktatást, hogy az irodalom-tanítás is rég letett már az írói alkotómunka iskolai követelményéről; ma nem kell verset írniok a tanulóknak, mint — teszem azt — Csokonai idejében. Már csak a film, mint pedagógiai eszköz védelmében is, megkockáztatom a kérdést: vajon igazuk van-e az így érvelőknek? Például: biztos-e, hogy a versírást is oktató régi magyar pedagógiának nem volt része a felvilágosodás-kori költészetünk váratlan kivirágzásában? Nem könnyű erre a kérdésre válaszolni.

Nagy Béla szerint a felmerülő kérdéseket „korunk nagy hobbjával, a vitával kell majd megoldani”. Arra kér viszontválaszában, tudassam vele „egyéni elgondolásaimat”, hogy

kellő súllyal szerepelhessünk a várható vitákban. Nos, be kell vallanom: pedagógiai kérdésekben én legfeljebb „lelkes amatőr” (voltaképpen analifabéta) lehetek. Film és pedagógia korrelációnak sokrétű problematikáját nem gondoltam végig azzal az alapossággal és felelősséggel, amelyet a téma feltétlenül igényel. Szó sem lehet tehát „elgondolásokról”, legfeljebb gondolatokról, amelyek pedagógiai szempontból bizonyára szakszerűtlenek.

Íme: szerintem a filmet a mai iskolákban úgy kellene tanítani — mutatis mutandis —, ahogy régtől máig az irodalmat tanítják, vagy — teszem azt — a rajtot és a képzőművészetek történetét. Nyilvánvalóan nem azzal a cézzattal tanítják e tárgyakat, hogy mindenkiből író, illetve képzőművészt faragjanak, ahogy az ének-tanítás sem csupán leendő énekesek és zeneszerzők oktatását szolgálja. Maradjunk az irodalomnál. Ma már senki sem vitatja, hogy nemcsak az írónak kell írni, sőt fogalmazni tudnia, hanem — elvbén — mindenkinek. Nos, azt gondolom, rövidesen a film kommunikációs eszközeivel is „fogalmazni” kell majd tudnia „minden művelt embernek”. Meggyőződésem: a film mint művészet akkor válik majd végleg „törvényessé”, ha ez a felismerés az emberi kultúra folyamatosságát biztosítani hivatott pedagógiát is átalakítja. E követelmények általános felismeréséhez még némi idő kell — és nemcsak nálunk.

Miután megpróbáltam válaszolni kérdésére, hadd hozzam nyilvánosságra Nagy Béla javaslatát, melyet az illetékesek figyelmébe ajánlok: „érdemes lenne — az előzőkhez hasonlóan — a tavasz folyamán egy gyakorlati bemutatókkal élénkített érdemi vitát kialakítani pl. Miskolcon... Ha ez sikerülne, akkor talán egy újabb lépés országos közvéleményt is megmozgatna.”

Végül egy mozzanat Nagy Béla első leveléből, melyben nagyon pontosan és találoán fogalmazza meg film és pedagógia sajátos paradoxonát: „Milliárdokat... áldoznak rá (ti. a filmiparra), de filléreket nem adnak arra, hogy értő közönséget neveljünk”.

NÁDASY LÁSZLÓ